

PRIKAZI I OSVRTI

Veliki doprinos hrvatskoj
onomastici

(Živko Bjelanović: *Onomastičke teme*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.)

Nakon dviju monografija (*Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split, 1978. i *Antroponimija Bukovice*, Split, 1988.) i jednoga rječnika (*Rječnik antroponima Bukovice*) redoviti sveučilišni profesor u mirovini Živko Bjelanović u sklopu knjige *Onomastičke teme* na 502 stranice donosi 30 onomastičkih radova. Knjiga je podijeljena u tri tematske cjeline: Toponimija i etnonimija (str. 11–70); Antroponimija (str. 71–372) i Onomastička leksikologija i leksikografija (str. 373–436). Slijede Korpusi (str. 437–466), Literatura, Kazala, Bibliografska bilješka, Bilješka o autoru i Pogovor.

Premda opsegom najmanja cjelina Toponimija i etnonimija iznimno je vrijedna jer se bavi za hrvatsku toponomastiku vrlo važnim temama. Tri su rada posvećena toponomastičkim pitanjima, a jedan tvorbi etnika na *-anac*.

U radu *Toponimi etnonimskog porijekla i tvorba etnika od njih* (str. 13–35) Bjelanović proučava toponime na *-ani/-ane*, koji su potvrđeni u veliku broju na području od makedonske do slovenske granice. Autorov korpus čini oko 300 takvih imena. Raspravlja se o strukturnim i semantičkim obilježjima tih toponima, o njihovim morfološkim značajkama i rasprostranjenosti. Nakon toga objašnjava se sufiksalni sustav za tvorbu etnika od toponima na *-ani/-ane*.

U članku *Toponimi tipa Muškovci u sjevernoj Dalmaciji* (str. 37–44) riječ je o toponimima tvorbenog modela *osobno ime + -ovci/-evci* koji je vrlo raširen dinarskim područjem. Zbog starosti toponima teško je utvrditi koje se osobno ime nalazi u osnovi. Često je riječ o vlaškim imenima, kao npr. u ojkonomu *Muškovci* u čijoj se osnovi nalazi osobno ime koje dolazi od albanskog *mušk* ‘mazga’.

Radom *Toponimija benkovačkog kraja kao ogledalo njegove prošlosti* (str. 45–62) pokazuje se da je u benkovačkome kraju najmanje toponima nastalo od 16. stoljeća naovamo, tj. većina je mnogo starija. Među njima samo je nekoliko imena aloglotskoga karaktera (*Břgūd*, *Kàrin*, *Nàdin*) i samo nekoliko onih topografske motivacije (*Pòdlūg*, *Pòlača*, *Šòpot*), a svi su ostali na početku toponomastičke upotrebe imali značenje ‘skupina ljudi’.

Potaknut prvim kodifikatorskim zahtovima u problematiku tvorbenih strukture etnika (koji nisu davali prednost sufiksu *-anac*, već primjerima poput *Belžanin* (i *Belgijac*), *Čiljanin*, *Kubljanin* i sl.) i primjerima tih tvorenica u novijoj literaturi, autor u članku *Fonološka i morfološka uvjetovanost tvorbe etnika sufiksom -anac* (str. 63–70) dokazuje da sufiks *-anac* već odavno, zbog morfonoloških razloga, ima prednost pred konkurentima *-anin* i *-ac* i da se u govorima susreće ne samo u novijim tvorbama nego i u onima koje norma nije uspjela ustaliti u standardnijem liku.

U drugoj velikoj tematskoj cjelini – Antroponimiji – donose se članci u kojima Bjelanović raspravlja o obiteljskim nadimcima, osobnim nadimcima, osobnim imenima, prezimenima te nekim su-

fiksima bitnima u tvorbi antroponima. U radu *Konotativna značenja antroponima Ćopićevih proza* (str. 119–140) Bjelanović proučava stilske vrijednosti nekih antroponima.

Obiteljskim se nadimcima bavi u radu *Obiteljski nadimci u sjevernoj Dalmaciji* (str. 73–87), u kojem analizira antroponimijску građu iz tridesetak sela sjeverne Dalmacije. Pritom uspostavlja tvorbeni sustav obiteljskih nadimaka, raspravlja o njihovu značenju te pronalazi nejezičnu stvarnost koja se u njima ogleda.

Osobnim nadimcima, tj. trima sufiksima koji sudjeluju u tvorbi takvih antroponima Bjelanović se bavi u radu *Semantičke podudarnosti nadimaka na -onja i na -ilo* (str. 89–95). U tom radu izvrsne metodologije i argumentacijskog aparata te vrijednih i zanimljivih zaključaka autor analizira nadimke tipa *Kúsonja*, tipa *Kùsilo* i tipa *Kúsalo*. Uočava da osnova više od sufiksa utječe na značenjske vrijednosti nadimačkih tvorenicā. Naime, sva tri morfema (*-onja*, *-ilo* i *-alo*) pripadaju skupini augmentativno-pejorativnih tvorbenih elemenata, no u njihovoj se formi ne može otkriti jačina pejorativnosti, odnosno količina augmentativnosti. Dalje autor dokazuje da su nadimci tipa *Kúsonja* i tipa *Kùsilo* u bližem semantičkom odnosu od nadimaka tipa *Kúsilo* i tipa *Kúsalo*. Naime, nadimci na *-onja* i *-ilo* tvore se od glagolskih, imeničkih, pridjevskih i onimij-skih osnova, dok se nadimci na *-alo* tvore samo od glagolskih osnova. Drugo, nadimci na *-onja* i *-ilo* kvalificiraju i identificiraju nositelje s obzirom na vanjske, fizičke osobine, a nadimci na *-alo* s obzirom na unutrašnje, psihičke osobine.

U radovima koji tematiziraju osobna imena dva se bave fonološkim varijaci-

jama i varijantama, u trima se izučavaju vrijednosti nekih sufikasa, a nekoliko je radova posvećeno hipokoristicima.

U članku *Fonološke varijacije i varijante u antroponimiji* (str. 97–110) autor se bavi trima vrstama preinake osobnih imena. Prvom preinakom ne mijenja im značenje, već se imena aloglotskoga poddijetla ili prilagođuju idioglotskom fonetizmu ili se mijenjaju pod utjecajem osobina idioma u kojem se javljaju ili je riječ o promjenama obaju tipova (*Mùmčilo*, *Vráne*, *Zakàrija*). Takvu preinaku osobnih imena autor naziva fonološkim varijacijama. Drugom se preinakom osobnim imenima mijenja značenjski sadržaj, i to progresivnom tvorbom (sufiksacijom), npr. *Jàkiša* (< *Jáko* < *Jákōv*) ili regresivnom tvorbom (pokraćivanjem), npr. *Bóžo* (< *Bòžidār*). Osobna imena s takvim preinakama autor naziva varijantama osobnog imena. Trećom vrstom preinake osobnim se imenima mijenja izraz, npr. *Žmàra* (< *Màra*), ali i značenje. Takvi antroponimi nisu motivirani samo osobnim imenima nego i nekim drugim osobinama nositelja imena, pa značenje *osobna imena* postaje značenjem *osobni nadimci*.

Fonološkim varijantama Bjelanović se bavi u radu *Prozodemske varijante u antroponimiji* (str. 111–117) u kojem dokazuje kako za oblikovanje značenja antroponima nisu bitni samo tvorbeni elementi već i prozodemi. Naime, kao što meliorativno ili pejorativno značenje nastaju izvođenjem sufiksima pozitivne ili sufiksima negativne konotacije, tako se i prozodemom mogu dobiti opozitne značenjske vrijednosti antroponimskih leksema. U članku su prikazani primjeri tipa *Dùjica* i *Đùrica* kao hipokoristici i tipa *Dújica* i *Đúrica* kao pejorativi.

U trima radovima Bjelanović proučava strukturu, značenje i plodnost nekih sufiksa u tvorbi osobnih imena. U članku *Struktura antroponimskih varijanti na -(č)ina* (str. 141–150) bavi se pitanjem treba li npr. antroponimsku varijantu *Jakovčina* opisati kao izvedenicu sufiksom *-ina* od osnove već izvedenog osobnog imena *Jakovac* ili kao izvedenicu sufiksom *-čina* od osnove neizvedenog imena *Jakov*. Utvrđuje da svojom formalnom i značenjskom strukturom antroponimske varijante na *-(č)ina* spadaju među one izvedenice koje se ne daju dokraja jednoznačno opisati zbog toga što su one svojom prirodom polimorfemne i što su se zbog alternacije konsonanata na morfološkom šavu zatrle granice između osnove i sufiksa iz posljednje derivacije.

O sufiksu *-da* riječ je u radu *Formalna i značenjska struktura antroponima tipa Ivanda* (str. 151–158). Taj sufiks više nije plodan, pa se većinom javlja u sklopu složenih sufiksa *-(an)da*, *-(en)da* ili *-(ur)da* u tvorbi osobnih imena tipa *Ĭvānda*, tipa *Milēnda* ili tipa *Pēšūrda*. Po svojem značenjskom sadržaju osobna imena na *-da* bliža su augmentativnoj i pejorativnoj nego deminutivnoj i hipokorističnoj kategoriji.

Radom *Dva srodna tipa tvorbe u antroponomastici* (str. 219–236) Bjelanović nastoji dopuniti jezikoslovne spoznaje o sufiksima *-ela* i *-elja*. Naime, u literaturi se o tvorbenom tipu *ò/ela* (*Bôžela*) i tipu *ð/elja* (*Màrelja*) sudilo samo na osnovi izvedenica na *-ela* i *-elja* iz općeg leksika i nekoliko antroponomastičkih primjera pa je pogrešno ocijenjeno da je riječ o neproduktivnom načinu sufiksne tvorbe, a netočno su ocijenjene i vrijednosti svih ostalih njihovih tvorbenih elemenata. Bje-

lanović utvrđuje da je značenje tih izvedenica vrlo slojevito, a zbog hipokorističnog značenja osnove te značenjskoga potencijala negativnog predznaka u sufiksā izvedenice imaju vrlo širok značenjski raspon od hipokorističnog do pejorativnog.

Temom hipokoristika Bjelanović se bavi u radovima *Tvorba hipokoristika sufiksne forme u jekavskom govoru sjeverne Dalmacije* (str. 307–316), *Hipokoristici u ovostoljetnim hrvatskim gramatikama* (str. 317–324), *Korpus i raspodjela antroponima tipa Përa* (str. 325–346), *Tvorbeni i značenjski struktura imena Dālja* (str. 347–359) i *Hipokoristik kao oznaka za tvorbeni način i kao oznaka za vrstu značenja* (str. 361–372).

Svi su navedeni radovi velik doprinos hrvatskom jezikoslovlju, no zbog ograničenoga prostora ovoga prikaza ukratko ću predstaviti samo rad *Korpus i raspodjela antroponima tipa Përa*. Naime, dosad osobna imena tipa *Përa* nisu bila dobro opisana u jezikoslovnoj literaturi. To je potaknulo autora da prikaže osobna imena toga tvorbenoga tipa u hrvatskome jeziku donoseći njihov korpus i distribuciju u prostoru i vremenu. Većinu korpusa čine osobna imena i nadimci od kojih su izvedene ostale vrste antroponima. Granice njihova prostiranja nisu posve jasne. S razlikama u gustoći mogu se naći u svim narječjima. Generalno, ta imena uobičajenija su zapadno od rijeke Neretve i Bosne nego istočno od te granice. O vremenskoj distribuciji autor kaže da im je model prajeziknoga podrijetla, a da su vrlo rano potvrđena u hrvatskom jeziku, može se suditi prema potvrdama iz pisanih dokumenta jedanaestog i dvanaestog stoljeća.

Prezimenima, tj. antroponimijskom kategorijom druge determinacije Bjela-

nović se bavi u radovima *Prezimana sjevernodalmatinskoga prostora u ispravama 17. stoljeća* (str. 159–191), *Značajnije odlike prezimena dvorskoga kraja* (str. 193–217), *O jednom tipu splitskih prezimena* (str. 237–244), *Jedan tip prezimena s protezom* (245–250), *Jedno prezimensko gnijezdo kao sociolingvistički fenomen* (str. 251–260) i *Tvorbeni i prozodemski sustav prezimena tipa Dragović* (str. 291–305).

Ovom prigodom skrenula bih pozornost na rad *Jedan tip prezimena s protezom*, u kojemu se Bjelanović bavi prezimenima poput *Šperac*, *Šperić* itd., dakle prezimenima sa strukturom protetsko *š* + osobno ime, a koja se rijetko analiziraju u onomastičkim radovima pa se zasad ne zna kakva je njihova rasprostranjenost. Autor pokazuje kako je osobno ime s pomoću protetskoga *š* postalo nadimak, koji je pak konverzijom postao prezime. Objašnjava da bezvučno palatalno *š* označava govorni poremećaj koji se naziva šušketanje, šušljanje ili šušljanje.

Dotičući se svih antroponimijskih kategorija, u članku *Tvorbeni i značenjska struktura antroponima na -uša* (261–280) autor analizira tvorbu sufiksom *-uša*, koja je vrlo plodna u izvođenju svih vrsta antroponima. Osobito je plodna u tvorbi ženskih osobnih nadimaka jer se ti antroponimi tvore od prezimena (tip *Buljubašuša*). Bjelanović pokazuje i dokazuje da sufiks *-uša* nema samo pejorativno značenje, što se u jezikoslovnoj literaturi nerijetko tvrdi. Taj sufiks osobnim nadimcima i osobnim imenima na značenjskom planu oblikuje samo mocijsku vrijednost. „Antroponimi na *-uša* i denotiraju i konotiraju, a konotacija im se kreće cijelim rasponom od hipokorističnosti na jed-

noj do pejorativnosti na drugoj strani značenjske ljestvice.” (str. 280) U radu je pokazano kako je plodnost ženskih osobnih nadimaka na *-uša* bitna samo u novoštokavskim govorima na širokom kopnenom pojasu koji prati obalu približno od ušća Neretve do Senja.

Tema koja se također odnosi na sve antroponimijske kategorije obrađena je u članku *Antroponimi Tromede motivirani prirodnom sredinom (u 17. i 18. stoljeću)* (str. 281–189). Pokazano je da je na tom prostoru životinjski svijet jedan od najizdašnijih izvora motiva za nastajanje osobnih imena, osobnih nadimaka i prezimena, a među tim motivima dominira apelativ *vuk*. Mnogo je osobnih imena i prezimena njime motivirano zbog težnja čovjeka s prostora Tromede da očuva sebe i svoje potomstvo od opasnosti koje su mu prijetile od samog vuka bilo da ga imenom zaplaši (*Strašivuk*) bilo da ga umilostivi (*Vukdrag*).

U trećoj cjelini pod naslovom Onomastička leksikologija i leksikografija donosi se šest radova: *Novoštokavski modeli tvorbe u onomastičkom leksiku sjeverne Dalmacije* (375–386), *Modeli opisa prezimena i obiteljskih nadimaka na -ić i na -ović* (387–394), *Tvorbeni prsten kao model opisa antroponomastičkih tvorenica* (395–403), *O jednom načinu organiziranja leksikografske jedinice u antroponimijskom rječniku* (405–413), *Antroponimi u općem leksiku* (415–423) te *Posebnosti u normiranju prezimenskog leksika* (425–435).

Među njima izdvajam rad *Antroponimi u općem leksiku* (str. 415–423) u kojemu se raspravlja o antroponimima u jednojezičnim rječnicima. Praksa je da se u

takve rječnike ne unose antroponomastički leksemi zbog varijabilnosti njihovih izraza, a time i poteškoća u standardizaciji. No Bjelanović se zauzima da se u njih unose osobna imena dvosložne hipokoristične strukture tipa *Béro* i tipa *Jūra* te imena produktivne sufiksne tvorbe tipa *Božela*, tipa *Ĭvula*, tipa *Mirčeta*, tipa *Tōmega*, tipa *Vićun* itd., kakvih ili nema među apelativima ili ih ima vrlo malo. Autor zaključuje: “Njihovom obradbom u rječnicima moglo bi se potpunije nego dosad suditi o velikim mogućnostima hrvatskoga jezika da za nove potrebe tvori nove oblike.” (str. 415)

Kao četvrti dio knjige donose se korpusi, koji su skupljeni terenski ili su ekscerpirani iz relevantne literature: *Korpus toponima na -ani/-ane*, *Korpus obiteljskih nadimaka u sjevernoj Dalmaciji*, *Korpus prezimena 17. stoljeća*, *Korpus osobnih imena na -ela i -elja*, *Korpus antroponima na -uša*, *Korpus prezimena Tromede i Korpus tvorenica tipa Përa*.

Svatko tko je barem jedanput bio na terenskom istraživanju, zna kako zahtjevno i mukotrpno može biti prikupljanje građe. Pritom se ona ne ekscerpira iz napisanih tekstova i ne pronalazi se internetskim pretraživanjem računalnih korpusa nego istraživač mora obići mnoge domove kako bi pronašao dobre informatore, dobivenu građu mora precizno zapisati, provjeriti je u drugih ispitanika, a nakon toga znanstveno i argumentirano analizirati. Živko Bjelanović jedan je od naših najmarnijih terenskih radnika među onomastičarima. On pouzdanu građu znanstveno precizno analizira te je metodološki i terminološki usustavljeno interpretira. Bjelanovićevi radovi objavljeni u knjizi *Onomastičke teme* velik su do-

prinos hrvatskoj toponomastici i antroponomastici te leksikografiji i tvorbi riječi. U nekima od njih donosi podatke o dosad neistraženim krajevima, u drugima korigira i proširuje jezikoslovne spoznaje o vrijednostima nekih sufiksa (npr. sufiksa *-anin* u tvorbi etnika, sufiksa *-uša* u tvorbi antroponima, o tvorbenom tipu *ò/ela* i tipu *ò/elja*), donosi nove spoznaje o tvorbenoj i značenjskoj strukturi hipokoristika, daje doprinos raspravi o toponimima na *-ani/-ane* i na *-ovci/-evci* te onomastičkim teoretskim pitanjima afirmirajući pojmove „fonološke varijacije“ i „varijante u antroponimiji“. Velik je Bjelanovićev doprinos onomastici i tvorbi riječi hrvatskoga jezika i u tome što se na temelju onimijske građe donose zaključci o plodnosti i značenju određenih sufiksa te o tome u kojoj mjeri značenje izvedenica ovisi o sufiksima, a u kojoj o samoj osnovi.

Knjiga *Onomastičke teme* bit će zanimljivo štivo jezikoslovcima raznih disciplina, a onomastičarima, vjerujem, nezaobilazan udžbenik zbog primijenjenih metodoloških postupaka, usustavljene terminologije i, najvažnije, spoznaja koje donosi.

Ankica Čilaš Šimpraga